

UDK: 330.55(497.11)"1990/2006"

DINAMIKA I STRUKTURA DRUŠTVENOG PROIZVODA (BRUTO DOMAĆEG PROIZVODA) U REPUBLICI SRBIJI ZA PERIOD 1990-2006.GODINE

Mr Slavka Mitrović
Poljoprivredni fakultet Priština u Zubinom Potoku

Rezime: U radu se razmatra dinamika i struktura društvenog proizvoda odnosno bruto domaćeg proizvoda u Republici Srbiji za period 1990-2006.godine. Analiza u radu je pokazala da je društveni proizvod odnosno bruto domaći proizvod za isti period imao silazno-uzlazni trend. Autor ukazuje u radu da srpska privreda nema potencijala za ubrzan privredni rast, jer nema dovoljno investicija (svega 18% a u zemljama u tranziciji prosek je 25%). Visoki spoljnotrgovinski deficit takođe na nedovoljnu konkurentnost naše privrede i skroman asortiman izvozne ponude. To su dva upozorenja koja mogu da dovedu pod sumnju održivost makroekonomske stabilnosti naše privrede u godinama koje slede.

UVOD

Za ekonomsku teoriju, za uspešno vođenje ekonomske politike kao i za izradu ekonomske analize, neophodne su informacije o obimu proizvodnje i veličini dohodka. Kao što se u mikroekonomiji, odnosno preduzećima kao privrednim subjektima, izrađuju bilansi za proizvodnju i za finansijske tokove za određeni vremenski period, a sa ciljem sagledavanja finansijskog položaja i rezultata poslovanja, tako se i na nivou makroekonomije, odnosno nacionalne ekonomije utvrđuje i analizira ostvarena proizvodnja i dohodak. Utvrđivanje i analiza proizvodnje i dohodka je potrebna da bi se mogla sagledati

Mr Slavka Mitrović

dinamika i struktura razvoja privrede, dostignuti nivo ekonomske razvijenosti, nivo životnog standarda kao i da se postave razvijeni ciljevi.

Ocenu efikasnosti jedne nacionalne ekonomije možemo dati preko tempa privrednog rasta, a koja se može pratiti preko makroekonomskih pokazatelja. Kao najvažnija makroekonomska veličina koja pokazuje ukupan nivo ekonomske aktivnosti, a time uspešnost privrede je društveni proizvod odnosno bruto domaći proizvod.¹

Imajući u vidu da je opredeljenje naše privrede i društva za tržišni koncept privređivanja, to u ovom radu činimo pokušaj da društveni proizvod odnosno bruto domaći proizvod rasvetlimo sa više aspekata, kako bi ukazali na njegovu ulogu i značaj u budućem razvoju naše privrede i društva. Našu pažnju usresređićemo na sagledavanje njegove dinamike za period 1990-2006.godine, zatim, da sagledamo i ukažemo na promenu njegove strukture za isti period, a posebno u tom kontekstu da objasnimo našu sadašnju privrednu strukturu, koja odgovara razvijenim tržišnim privredama, ali ne i nivo bruto domaćeg proizvoda, jer je on puno manji nego što je slučaj u razvijenim tržišnim privredama. Na kraju da sagledamo i ukažemo na to, da sadašnji nivo bruto domaćeg proizvoda predstavlja ključni izazov za održivost makroekonomske stabilizacije za godine koje dolaze.

---

¹ Bruto društveni proizvod definišemo kao ukupnu količinu materijalnih dobara i usluga proizvedenih u jednoj zemlji za godinu dana, a bruto domaći proizvod kao najvažniji makroekonomski pokazatelj (agregat) možemo definisati kao zbir vrednosti roba i usluga proizvedenih u jednoj nacionalnoj ekonomiji u toku jedne godine, upotrebom faktora proizvodnje (rad, kapital, zemlja) koji se nalaze na teritoriji date zemlje, bez obzira da li su vlasnici domaći ili strani privredni subjekti.

1. Tokovi i promene u strukturi društvenog proizvoda (bruto domaćeg proizvoda)

Privredni razvoj je složen ekonomski i društveni proces. Da bi ga spoznali nisu dovoljni kraći vremenski intervali, već je potreban duži vremenski period. Isto tako, pri njenoj analizi treba imati u vidu i čitav spektar uzročno posledičnih veza koje se manifestuju tokom toga perioda. Otuda i činjenica da mnogi razvojni problemi sa kojima se danas suočava Srbija su iz prošlosti odnosno, iz vremena bivše Jugoslavije (SFRJ). Postavlja se pitanje gde su uzroci takvog stanja?

Bivša jugoslovenska, a samim tim i srpska privreda beležili su duži niz godina nepovoljna kretanja. Jedino relativno visoka stopa rasta društvenog proizvoda poslednji put je zabeležena 1979. godine kada je iznosila 7%. Iste godine imali smo deficit platnog bilansa u iznosu od 3,7 milijardi dolara.

Kriza je bila veoma izražena u periodu od 1980. do 1990. godine, kada je prosečna godišnja stopa rasta društvenog proizvoda iznosila svega 0,7% (u Srbiji 0,9%). To je period drastičnog pada ekonomske aktivnosti. Naime, već 1980. godine imali smo pad stope rasta društvenog proizvoda na svega 2,3%, a još drastičnija situacija zabeležena u 1983. godine kada je stopa rasta društvenog proizvoda dobila negativan predznak. Kriza je i dalje nastavljena i nije bila samo privredna već je zahvatila celokupno društvo, čime je narušila osnovne vrednosti (temelje) društva, a uz podršku stranih faktora došlo je i do raspada SFRJ.

U kakvom se stanju našla bivša jugoslovenska privreda 1990. godine govori podatak da je iste godine nivo proizvodnje bio ispod onog koji je ostvaren u 1979. godini. Drastičan pad proizvodnje a

Mr Slavka Mitrović

samim tim i društvenog proizvoda nastaje od 1991. godine pa nadalje. Doda li se pak ovome činjenica, da je i pre toga vrlo sporo rastao društveni proizvod, kao i da je u nekim godinama stagnirao ili opadao, onda je situacija svakako još teža. Podaci govore da je društveni proizvod pao sa oko 25 milijardi dolara na 9,5 milijardi dolara, čime je društveni proizvod *per capita* iznosio svega 700 dolara (ovde su uključene i izbeglice od oko 500000 lica).² Treba istaći da je društveni proizvod u 1990. godini bio manji u odnosu na 1989. godinu za 8,4%, u 1991 za 11%, u 1992 za 28,6% a u 1993 za 30,3%. Odnosno, društveni proizvod u 1993. godini činio je svega 40,6% analogne veličine iz 1989. godine.

Prema podacima Savezne vlade, za period od 1991 - 1993. godine sve delatnosti i grane su ostvarile negativne stope rasta društvenog proizvoda. Jedino je zadržan pozitivan trend rasta društvenog proizvoda kod poljoprivrede. Faktografski podaci takođe pokazuju da i pored velikih poteškoća (suša, nedostatak reproducionog materijala i goriva) ostvarena je zadovoljavajuća stopa rasta društvenog proizvoda za isti period. Poljoprivreda se i ovog puta pokazala kao značajna potpora za ublažavanje socijalne napetosti i definitivno dala do znanja da, privreda Srbije u narednom periodu mora da računa na poljoprivredu kao stratešku privrednu granu.

Raspadom SFRJ problemi su sve više izbijali na površini, posebno u delu nedostatka sredstava za investicije, tako da je veći deo započetih kapaciteta iz oblasti energetike, saobraćaja i drugih delova infrastrukture ostali nezavršeni. Pored toga, zbog tehnološkog lanca mnoga preduzeća su morala da grade nove kapacitete koji su već postojali na teritoriji bivših jugoslovenskih republika.

---

² Ekonomska politika za 1994. godinu, Savezna Vlada, Beograd, 1994.

Dinamika i struktura društvenog proizvoda (bruto domaćeg proizvoda) u Republici Srbiji za period 1990-2006 godine

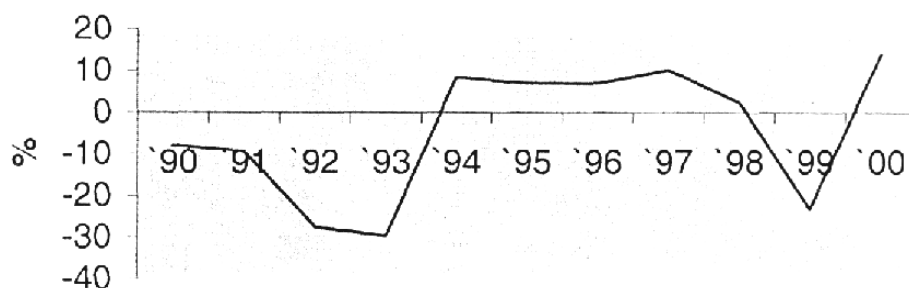
Privredna reforma započeta još 1989. u oblasti svojinske strukture i uvođenja pluralizma svojinskih odnosa (privatna, društvena, državna, zadružna i mešovita svojina) počela je da daje efekte posle 1991. godine. Naime, privatni sektor je povećao svoje učešće od 21,3% (1992) na 33,3% (1994). Međutim, uvođenje embarga (ekonomskih sankcija) od strane Međunarodne zajednice praktično je zaustavilo proces svojinske transformacije. Uticaj ekonomske blokade zemlje veoma se odrazilo na strukturu privrednih delatnosti u stvaranju društvenog proizvoda. Naime, za dati period po prvi put industrija smanjuje svoje učešće u strukturi ostvarenog društvenog proizvoda, dok poljoprivreda to učešće povećava. Isto tako, zabeležen je i pad učešća u društvenom proizvodu trgovine i saobraćaja. Naime, trgovina je smanjila svoje učešće sa 20,3% (1991) na 13,8% u 1994. godini. Razlog ovakvog smanjenja učešća u društvenom proizvodu istih privrednih delatnosti treba tražiti i u nelegalnim trgovinskim tokovima u privredni život zemlje. Naime, prema nekim procenama siva ekonomija je u tom periodu učestvovala od 20% do 40%.

Značajan zaokret u privredi desio se početkom 1994. godine (24. januara) kada je započela primena programa Dragoslava Avramovića "Rekonstrukcija monetarnog sistema i strategija ekonomskog oporavka Jugoslavije". Naime, posle više godina sa negativnom stopom privrednog rasta došlo je do pozitivnog rasta proizvodnje. Tako je zabeležen industrijski rast proizvodnje sa 1,5% a poljoprivrede 1,7%. Istovremeno došlo je i do porasta produktivnosti rada od 3%. Sve je to uslovalo porast društvenog proizvoda od 6%. Dalje, do pozitivnih promena došlo je i u oblasti prometa i to za 47% u odnosu na 1993. godinu. Porast prometa beleži i ugostiteljstvo za 61% kao i porast turističkih noćenja od 6%. Međutim, treba istaći da je za isti period bilo pokazatelja koji su se kretali u suprotnom pravcu, odnosno manji u odnosu na 1993. godinu. Tako se broj zaposlenih u privredi smanjio za 3%,

Mr Slavka Mitrović

prevoz putnika i robe za 30% a aktivnosti u građevinarstvu su opale za 16,5%.³

Dinamika jugoslovenskog (SRJ) društvenog proizvoda za period 1991. - 2000. godine na grafikonu 1 jasno ukazuje da je najveći pad društvenog proizvoda zabeležen u 1993. godini (-29,6%) kada smo imali "monetarni udar" i "privredni kolaps" i isto tako 1999. godine kada je zabeležen pad društvenog proizvoda od -23,2%. Kao osnovni razlozi za 1993. godinu navode se hiperinflacija koja je dnevno "jurila" sa 60% i međunarodne sankcije. Navedeni razlozi kao i NATO agresija 1999. godine glavni su razlozi ovako drastičnih padova društvenog proizvoda.

Slika 1. Dinamika jugoslovenskog društvenog proizvoda, 1990-2000
Izvor: Obrada autora

Ukoliko bi sagledali strukturu srpske privrede (tabela 1) onda bi mogli da istaknemo da je najveći pad proizvodnje zabeležen u industriji. Naime, ona je u 1991. godini bila manja za 15% u odnosu na 1990. godinu. Isto tako, u 1992. godini manja je proizvodnja za 34, 0% a 1993. godine za 59,0% u odnosu na istu (1990) godinu. Imajući u vidu da se srpska privreda temeljila na industrijskoj proizvodnji (preko 40%), to jasno ukazuje koliko je

³ Zavod za statistiku Republike Srbije, Saopštenja, 24, Beograd, 1995.

Dinamika i struktura društvenog proizvoda (bruto domaćeg proizvoda) u Republici Srbiji za period 1990-2006 godine

to zapravo gubitak za ukupan društveni proizvod, odnosno za životni standard stanovništva, zaposlenost i samu efikasnost privređivanja.

Tabela 1. Društveni proizvod Srbije po delatnostima i po oblicima svojine u periodu od 1990-1996 - u cenama 1994 –

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
UKUPNO	43544	38465	27641	19230	19729	20851	21821
Industrija	18030	15451	11891	7389	7514	7821	8277
Poljoprivreda	4486	4907	4024	3885	4113	4274	4319
Šumarstvo	1 1 6	1 1 4	1 0 1	84	83	94	103
Vodoprivreda	3 1 7	3 0 9	2 0 3	1 4 1	1 3 2	1 2 8	1 3 1
Građevinarstvo	3497	3153	2359	1735	1540	1394	1332
Saobraćaj i veze	7351	5159	3130	2100	1577	1818	1937
Trgovina	5710	5719	3450	1987	2774	3143	3427
Udeo druš. svojine u priv.	38034	32084	21574	13895	13187	13380	14924
Udeo priv. svoj. u privredi	5510	6381	6067	5335	6540	7471	7638

Izvor: Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Beograd, 1991-1997

Još značajniji pad beleže druge delatnosti, kao što su saobraćaj i trgovina. Tako je saobraćaj u 1992. godini imao pad društvenog proizvoda u odnosu na 1991. godinu za oko 39,4%, da bi u 1993. godini taj pad iznosio 33% u odnosu na 1992. godinu. To praktično znači, da je saobraćaj kao privredna delatnost ostvario ne tako veliko učešće u društvenom proizvodu (svega 1/4 društvenog proizvoda ostvaren u 1990. godini). što se tiče trgovine tu je situacija bila još drastičnija. Naime, trgovina je za iste godine zabeležila pad društvenog proizvoda sa 42,5% na 40,0%.

Iako se srpska privreda nalazi u svojinskoj transformaciji i privatizaciji, ipak od 2000. godine prisutno je lagano

Mr Slavka Mitrović

dinamiziranje ekonomske aktivnosti a samim tim i društvenog proizvoda odnosno bruto domaćeg proizvoda. Naime, faktografski podaci ukazuju da počev od 2000. godine bruto domaći proizvod beleži rast, kada je ostvarena stopa rasta od 5,2%. Ono što se može zaključiti iz tabele br 2 jeste da iako je bruto domaci proizvod još ispod nivoa koji je ostvaren osamdesetih godina, ipak evidentno je da se privreda kreće u pravcu dostizanja tog nivoa. Za dostizanje tog nivoa kao i za dinamičniji rast neophodno je i postizanje adekvatne privredne strukture.

Treba istaći da savremene privrede imaju drukčiju privrednu strukturu u odnosu na bivše socijalističke zemlje. Naime, u strukturi modernih tržišnih privreda učešće "ostalih delatnosti" odnosno "ostalih sektora" dominira, a zatim slede industrija i poljoprivreda. Tako je na osnovu brojnih istraživanja pokazano da poljoprivreda kod zemalja u razvoju naglo smanjuje svoje učešće u nacionalnom dohotku pri nivou razvoja koji se može obeležiti sa 600 dolara po glavi stanovnika. Daljim povećanjem dohotka po stanovniku udeo poljoprivrede u ukupnoj proizvodnji pada a povećava se udeo "ostalih sektora". Udeo industrijske proizvodnje se povećava sa povećanjem dohotka ali samo do određenog nivoa (između 600-800 dolara po glavi stanovnika), a posle toga udeo industrije stagnira.⁴

U kontekstu izloženog postavlja se pitanje kuda ide Srbija, da li njena privredna struktura danas odgovara strukturi zemalja razvijene tržišne privrede. Jedno je istina, sadašnje stanje ukazuje da je ta struktura slična strukturi razvijenih tržišnih privreda. Međutim, struktura ne daje i potvrdu da je srpska privreda i društvo razvijeno, već da je ono na putu ka razvijenoj privredi. Naime, nizak društveni proizvod odnosno bruto domaći

---

⁴ Hollis B. Chenery, "Croissance et changement structurel", *Finances et Developpement*, No.3,1971.

Dinamika i struktura društvenog proizvoda (bruto domaćeg proizvoda) u Republici Srbiji za period 1990-2006 godine

proizvod koji se danas ostvaruje jasno ukazuje, da srpska privreda mora da podiže nivo aktivnosti u sve tri delatnosti, dakle, kako u oblasti industrije tako i u oblasti poljoprivrede kao i u delatnostima iz "ostalih sektora".

Da zaista naša privreda mora da dinamičnije razvija navedene delatnosti potvrđuje takođe tabela 2, u delu bruto domaći proizvod. Naime, podaci pokazuju da su u prve tri godine reforme ostvarene i, uz to opadajuće stope rasta bruto domaćeg proizvoda: od 5,3% u 2001. godini odnosno 3,8% u 2002. godini na 2% u 2003. godini. Pad proizvodnje možemo sagledati preko same strukture bruto dodatne vrednosti po delatnostima. Naime, industrija je skoro zadržala isto učešće za dati period (smanjeno je sa 27,7% u 2001. godini na 27,0% u 2003. godini), ali je poljoprivreda smanjila učešće sa 19,9% u 2001. godini na 13,4% u 2003. godini, dok ostale delatnosti (usluge) povećale su učešće sa 52,5% u 2001. godini na 59,6% u 2003. godini. Očito je da se učešće industrije zadržalo na istom nivou, dok je poljoprivreda smanjila učešće za 6,5%, a ostale delatnosti povećale učešće za 7,1%.

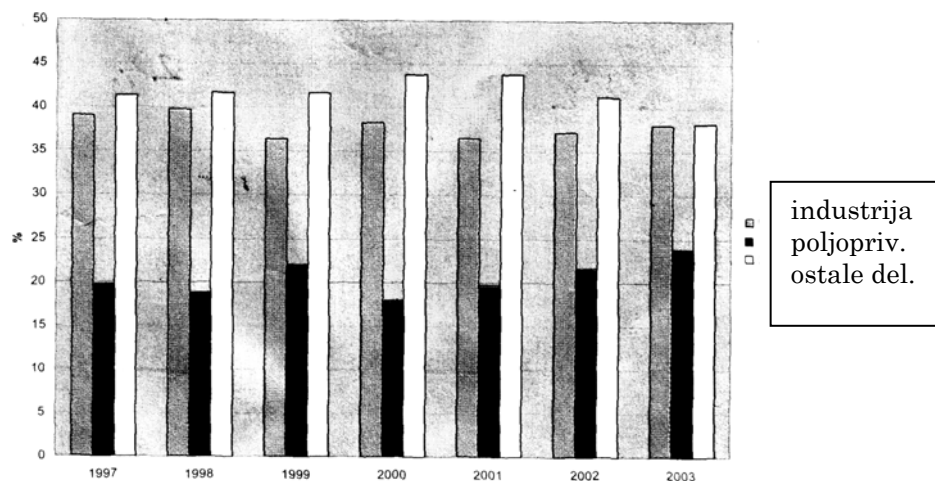
Treba istaći da navedena industrijska proizvodnja uslovljena je bila brojnim razlozima: nepovoljna finansijska situacija kod privrednih subjekata (preduzeća) obzirom da mnoga nisu mogla da se prilagode tržišnom ambijentu, zatim, fiskalno opterećenje, nemogućnost uklapanja u konkurentske odnose na svetskom tržištu, sam proces privatizacije koji ima veoma nepovoljan uticaj na dinamiku privređivanja. Treba ovde napomenuti, da je u ovom delu Srbija zemlja sa "zakasnelom privatizacijom" što se i danas manifestuje kroz zakonomernosti tranzicije među kojima je i pad ekonomske aktivnosti.

Tabela 2 Bruto domaći proizvod, bruto dodatna vrednost Srbije za period 1997-2006 (u mil. RSD)

Godine	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Bruto domaći proizvod	1217 12,8	16315 5,6	2065 93,5	3869 10,3	7685 76,4	9838 30,7	1137 607,4	1388 098,8	1691 940,5	1987 764,9
Bruto dodatna vrednost	1162 97,3	15426 8,9	1928 36,7	3621 03,4	6923 23,7	8609 88,5	9691 61,0	1184 580,5	1434 763,9	1699 307,7
Industrija i građevinarstvo	3121 9,2	41519 ,9	5154 7,9	1073 36,0	1915 13,5	2359 60,9	2621 54,8	3394 80,0	4027 95,4	4945 68,9
Poljoprivreda i ribarstvo	1864 2,6	23726 ,9	3634 7,1	7213 8,1	1376 50,4	1296 29,5	1295 45,2	1647 99,5	1741 06,6	1915 66,9
Usluge	6643 5,5	89022 ,1	1049 41,7	1826 29,3	3631 59,8	4953 98,1	5774 61,0	6803 01,0	8578 61,9	1013 172,4
Struktura bruto dodatne vrednosti u (%)	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Industrija i građevinarstvo	26,8	26,9	26,7	29,6	27,7	27,4	27,0	28,7	28,1	29,1
Poljoprivreda i ribarstvo	16,0	15,4	18,8	19,9	19,9	15,1	13,4	13,9	12,1	11,3
Usluge	57,1	57,7	54,4	50,4	52,5	57,5	59,6	57,4	59,8	59,6

Izvor: Sistem nacionalnih računa Republike Srbije, 1997-2006., Republički zavod za statistiku, Beograd, 2008., str. 11 i 12

Dinamika i struktura društvenog proizvoda (bruto domaćeg proizvoda) u Republici Srbiji za period 1990-2006 godine

Slika 2. Trosektorski model privrede Srbije

Kada je reč o poljoprivredi onda treba reći, da je ona u svim strategijama razvoja srpske privrede bila (a tako biće i nadalje) jedna od najznačajnijih komparativnih prednosti iste. Iz tabele 3 jasno se uočava da proizvodnja ratarskih kultura dominira u strukturi poljoprivredne proizvodnje, mada voćarstvo ima veoma dobre uslove za proizvodnju voćarskih kultura.

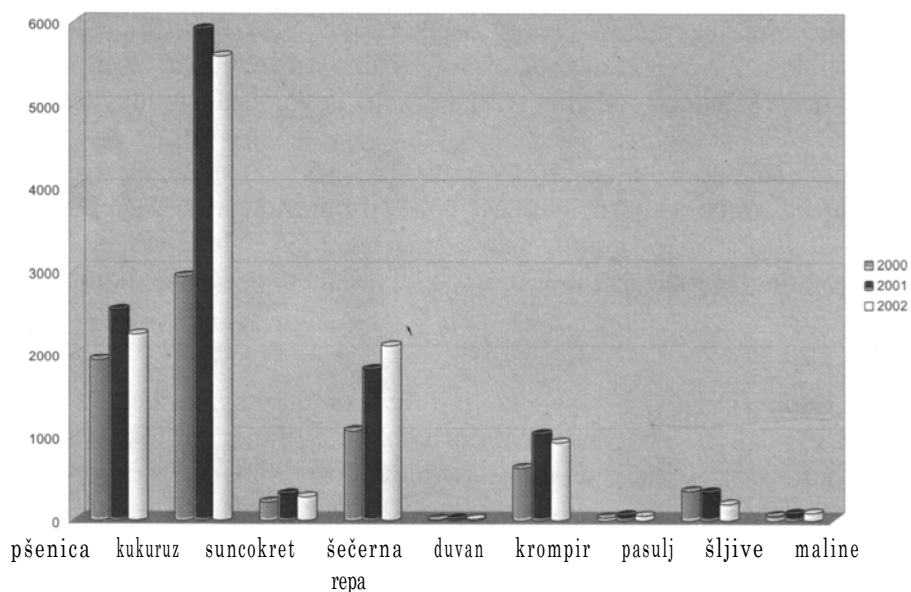
Tabela 3 Indeksi poljoprivredne proizvodnje (prethodna godina=100)

	2001	2002
Poljoprivreda ukupno	118,2	98,2
Biljna proizvodnja	148,9	94,2
Ratarstvo i povrtarstvo	160,7	95,1
Voćarstvo	88	71,5
Vinogradarstvo	116,6	103,7
Stočarstvo	98,6	103,9
Govedarstvo	101,2	101
Svinjarstvo	97,2	108

Izvor: Isto kao u prethodnoj tabeli

Mr Slavka Mitrović

Uostalom, Srbija u ovim uslovima mora iskoristiti komparativne prednosti i to voćarske proizvodnje. Ona mora biti "srpski brend" koji će nositi etiketu "eko", a što bi bilo veoma prihvatljivo i atraktivno u međunarodnoj razmeni.

Grafikon 3 Proizvodnja važnih poljoprivrednih proizvoda u Republici Srbiji u periodu od 200-2002. godine

Izvor: Isto kao u prethodnom grafikonu

Trend pada poljoprivredne proizvodnje zabeležen je kao što je već rečeno u 2003. godini i kao razlozi navode se suša, nedovoljna zasejanost površina, loša agrarna politika te nerešena finansijska konstrukcija za finansiranje poljoprivredne proizvodnje i otkupa tržišnih viškova.

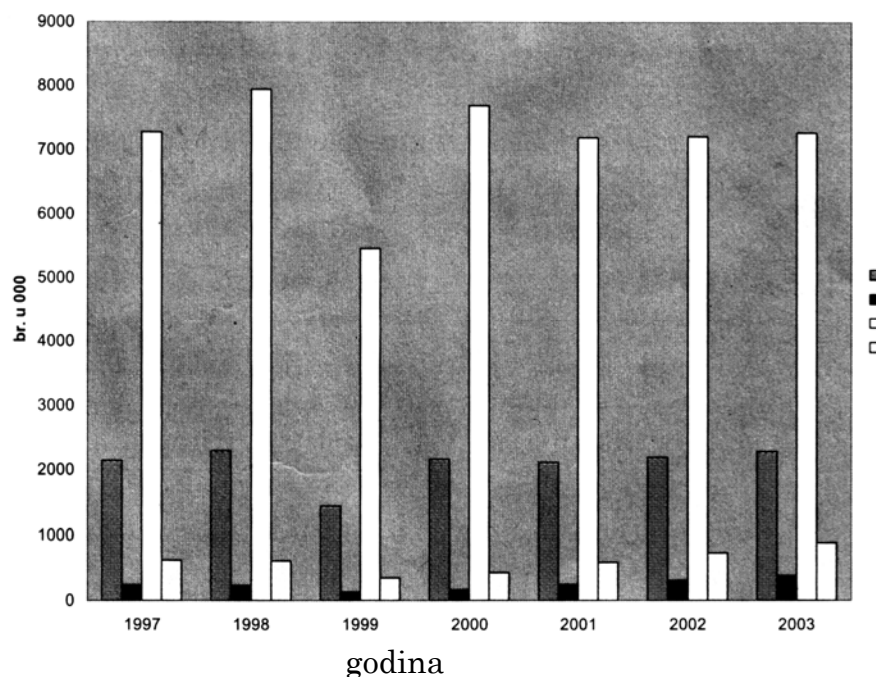
Na kraju "ostale delatnosti" možemo sagledati preko tabele 4 i grafikona 4., gde se jasno uočava uzlazni trend.

Dinamika i struktura društvenog proizvoda (bruto domaćeg proizvoda) u Republici Srbiji za period 1990-2006 godine

Tabela 4 Ukupna vrednost građevinskih radova u Republici Srbiji

	2000	2001	2002
Ukupna vrednost radova	24772752	33320219	48769406
Privredni objekti	12005268	17824974	27639043
Vanprivredni objekti	2359931	3255635	4361037
Stambena izgradnja	9233688	10996655	15034949
Stambeno-poslovni prostor	1173865	1242955	1734377

Izvor: Isto kao u prethodnoj tabeli

Grafikon 4 Broj turista i broj noćenja (u 000), u Republici Srbiji

Izvor: Isto kao u prethodnom grafikonu

Mr Slavka Mitrović

Treba reći da ostale delatnosti (tercijalni sektor) u trosektorskom modelu participiraju sa najvećim procentom u razvijenim tržišnim privredama. Naša zemlja poslednjih godina ide u tom pravcu, što jasno ukazuje da srpska privreda poprima obrise (elemente) tržišne privrede. Iz navedene tabele br 5 takođe uočavamo da trgovina na malo ima uzlazni trend dok ugostiteljstvo ima neznatnu stagnaciju.

Tabela 5 Kretanje trgovine na malo i ugostiteljstva u Srbiji

Godine	Trgovina na malo (indeksi realnog prometa, 2002=100)	Ugostiteljstvo (indeksi realnog prometa, 2202=100)
1997	75,5	115
1998	80,5	117
1999	65	92
2000	80,4	105
2001	91,3	106
2002	100	100

Izvor: Isto kao u prethodnoj tabeli

Znači, navedeni pokazatelji nas navode na zaključak da učešće privrednih delatnosti (industrija, poljoprivreda i usluge) odgovara strukturi zemalja savremene tržišne privrede ali je nivo ostvarenog bruto domaćeg proizvoda veoma nizak. Generalno posmatrano smanjenje bruto društvenog proizvoda odnosno bruto domaćeg proizvoda praćeno je opadanjem zaposlenosti, investicija, ličnih primanja i životnog standarda stanovništva.

Naime, faktografski podaci ukazuju (prema izvorima Svetske banke) da bruto nacionalni dohodak po stanovniku u Srbiji i Crnoj Gori 2003. godine iznosio je svega 1.910\$ (američkih dolara) što nas svrstava u grupi zemalja sa nižim srednjim

Dinamika i struktura društvenog proizvoda (bruto domaćeg proizvoda) u Republici Srbiji za period 1990-2006 godine

nivoom dohodka. U ovoj grupi od zemalja bivše SFRJ nalazi se BIH (1540\$) i Makedonija (1980\$). Hrvatska spada u grupi zemalja sa višim nivoom dohodka (5350\$), a Sloveniji kao i u bivšoj SFRJ i sada se nalazi među državama koje imaju visok dohodak (11830\$). Treba istaći da Svetska banka ne daje za našu zemlju podatke o veličini bruto nacionalnog dohodka po stanovniku u međunarodnim dolarima, a ukoliko bi davala za isti, onda bi bruto nacionalni dohodak bio svakako veći za nekoliko puta.⁵

Kretanje nivoa i strukture bruto domaćeg proizvoda za period od 2003 do 2006. godine možemo takođe pratiti preko tabele 2. Očigledno je da za ovaj period bruto domaći proizvod ima tendenciju rasta, sobzirom da je on u 2003. godini iznosio 1.137607,4 mil.RSD a u 2006. godini je iznosio 1.987764.9 mil.RSD. Takođe kod bruto dodatne vrednosti u svim delatnostima imali smo pozitivan trend. Međutim, kada se radi o procentualnom učešću privrednih delatnosti možemo zapaziti da poljoprivreda (uključeno je zajedno i ribarstvo) u posmatranom periodu pokazuje tendenciju pada učešća u bruto dodatnoj vrednosti i to sa 13,4% u 2003. godini na 11,3% u 2006. godini. što se tiče industrije (vađenje ruda i kamena, prerađivačka industrija, proizvodnja i snabdevanje energijom, gasom i vodom i građevinarstvo), ona ima stabilno učešće u bruto dodatnoj vrednosti sa promenom od oko 3% tokom posmatranog perioda. Ostale delatnosti (usluge) svoje učešće u bruto dodanoj vrednosti su zadržale na istom nivou (u 2003. godini od 59,6% i isto toliko u 2006. godini), mada je učešće u 2004. godini bilo 57,4% a u 2005. godini ujedno je i najveće 59,8%.

---

⁵ Šire o tome: World Development 2005. - Better Investment Climate for Everyone, A Copublicacion of The World Bank and Oxford University Pres, New York, 2004, str.256-257

Mr Slavka Mitrović

Na osnovu dosadašnje analize kretanja bruto domaćeg proizvoda za dati period možemo zaključiti, da ima pozitivan trend. Međutim, postavlja se pitanje da li on može da omogući makroekonomsku stabilnost, da li može da obezbedi investicije za ubrzani rast privrede i da li otvorenost naše privrede prema inostranstvu može da ugrozi privrednu ravnotežu odnosno stabilnost, obzirom da je naš visoki trgovinski deficit.

Da bi mogli da odgovorimo na prethodna pitanja potrebno je da sagledamo domaću tražnju, potrošnju i investicije. U tabeli 6. dati su navedeni elementi (komponente) bruto domaćeg proizvoda i njihovo procentualno učešće.

Tabela 6 Bruto domaći proizvod Srbije za period 2002-2005.godine

(u milijardama dinara)				
Godine	2002	2003	2004	2005
Bruto proizvod	919,2	1095,4	1294,9	1527,7
Domaća tražnja	1114,5	1317,1	1622,1	1902,7
Potrošnja	972,8	1148,0	1405,8	1627,7
Lična potrošnja	755,5	890,6	1107,9	1291,6
Javna potrošnja	217,3	257,4	297,8	336,1
Investicije	141,8	169,1	216,3	275,0
Neto izvoz roba i usluga	-195,3	-221,7	-327,2	-375,0
Struktura upotrebe (u %)				
Domaća tražnja	121,2	120,2	125,3	124,6
Potrošnja	105,8	104,8	108,6	106,6
Lična potrošnja	82,2	81,3	85,6	84,6
Javna potrošnja	23,6	23,5	23,0	22,0
Investicije	15,4	15,4	16,7	18,8
Neto izvoz roba i usluga	-21,2	-20,2	-25,3	-24,6

Naime, evidentno je da srpska (domaća) tražnja je duplo veća od bruto domaćeg proizvoda, što ima za posledicu i visoki trgovinski deficit (oko jedne četvrtine bruto domaćeg proizvoda). Što se tiče investicija one su još nedovoljne za ubrzani rast jer je njihovo učešće manje od 25% (iznose svega 15,4%), a što predstavlja prosek investicija zemalja u tranziciji. Ukoliko bi sagledali strukturu potrošnje primetili bi iz tabele da javna potrošnja stagnira i čini jednu petinu bruto domaćeg proizvoda, a dok je lična potrošnja najvažnija komponenta bruto domaćeg proizvoda. Dakle, ključni faktori od kojih će makroekonomska ravnoteža odnosno stabilnost zavisiti su pre svega, investicije i trgovinski bilans. Ukoliko investicije budu niske i produbi se trgovinski deficit, onda se daje manje osnova za makroekonomsku ravnotežu.

ZAKLJUČAK

U ovom radu dato je viđenje autora o dinamici i strukturi društvenog proizvoda odnosno bruto domaćeg proizvoda u Srbiji za period 1990-2006. godine. Autor konstantuje da je društveni proizvod odnosno bruto domaći proizvod imao silazni i uzlazni trend. Naime, prosečna godišnja stopa rasta društvenog proizvoda za period 1990-1993. (bazna godina 1989.) imala je negativni predznak i iznosila je -22,5%, odnosno društveni proizvod iz 1993. godine činio je 41% (dve petine) društvenog proizvoda iz 1989. godine. Tok društvenog proizvoda za period 1994-1998. godine je uzlazni. Naime, društveni proizvod za ovaj period imao je prosečnu godišnju stopu (bazna godina 1993.) od 4,7%. Iako je društveni proizvod u 1999. godini imao skroman rast, njegov nivo u istoj godini iznosio 42,4% društvenog proizvoda iz 1989. godine. Značajniji privredni rast ostvaren je 2000. godini, kada je ostvarena stopa rasta bruto domaćeg

Mr Slavka Mitrović

proizvoda od 5,2%. Pozitivan trend (ali opadajuća stopa rasta) zabeležen je i u narednom periodu. Tako je u 2001. godini ostvarena stopa rasta od 5.3%, u 2002. godini 3.8%, a u 2003. godini svega 2%. Pozitivan trend zabeležen je i u periodu 2004-2006. godine.

Imajući u vidu da u savremenoj teoriji privredog razvoja pitanje strukturnih promena zauzima centralno mesto u definisanju dostignutog stepena privrednog razvoja neke nacionalne ekonomije, to možemo za našu privredu zaključiti da, struktura formiranja društvenog proizvoda odnosno bruto domaćeg proizvoda unazad 10 godina (1997-2006) liči na strukturu modernih tržišnih privreda, gde su najveće učešće imale "ostale delatnosti" (usluge) i to sa 57,1% u 1997. godini na 59.6% u 2006. godini, zatim, sledi industrija koja je imala izvesno povećanje učešća, i to sa 26,8% na 29,1%, i na kraju poljoprivreda koja je za isti period smanjila učešće za oko 5% (sa 16% na 11,3%). Dakle, struktura srpske privrede odgovara modernim tržišnim privredama, ali ne odgovara kao što smo već konstatovali nivo bruto domaćeg proizvoda. Usporenje rasta bruto domaćeg proizvoda prenosi se na usporavanje rasta kapitala odnosno investicija i povećanje trgovinskog deficita. To su dva ključna izazova za makroekonomsku ravnotežu odnosno stabilnost srpske privrede u godinama koje dolaze.

REFERENCE:

1. Dragić S., Jovanović J., *Osnovi ekonomije*, Pergament, Priština, 1995.
2. Republički zavod za statistiku, Beograd, 1991-1997.
3. Mitrović Lj., Dedović M., Cvetanović S., *Osnovi ekonomije*, Grafotrade, Čačak, 2003.

Dinamika i struktura društvenog proizvoda (bruto domaćeg proizvoda) u Republici Srbiji za period 1990-2006 godine

4. *Srbija u brojkama*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2003.
5. *World Development 2005. - Better Investment Climate for Everyone*, A Copublication of The World Bank and Oxford University Press, New York, 2004
6. Mitrović Lj., Mitrović S., *Bruto domaći proizvod kao makroekonomski agregat*, Ekonomski pogledi, Ekonomski fakultet Priština, 2005.
7. Miroljub Labus, *Osnovi ekonomije*, Pravni fakultet Beograd, Beograd, 2006.